

7. Okada J. No-No Boy. – Seattle and London: University of Washington Press, 1979. – 260p.

8. Shih D. *Eat a Bowl of Tea* by Louis Chu//A Resource Guide to Asian American Literature/ ed. By S.L. Cynthia Wong and S. Sumida. – N.Y., 2001. – P. 45-53

УДК 821.161.2'82-94(477.8)

Федунь М.Р.

(Івано-Франківськ, Україна)

ПОЕТИКА ПОДОРОЖНІХ ТВОРІВ СОФІЇ ЯБЛОНСЬКОЇ

Стаття присвячена поетичі подорожніх нотаток С. Яблонської, української письменниці, жінки-мандрівниці, яка свого часу здійснила й описала кругосвітню подорож. Особливостями травелогів цього автора стали поетика повсякдення, романтичне, піднесене бачення оточуючого, пригодницькі сюжети тощо.

Ключові слова: мемуаристика, травелоги, подорожі, подорожні нариси, поетика.

Статья посвящена поэтике путешествий Софии Яблонской, украинской писательницы, женщины-путешественницы, которая своего времени осуществила и описала путешествие вокруг света. Особенности травелогов этого автора стали поэтика будничного, романтического, возвышенное видение окружающего, приключенческие сюжеты и под.

Ключевые слова: мемуаристика, травелоги, путешествия, очерки путешествий, поэтика.

The article is devoted to the poetics of travel notes of Yablonska S., Ukrainian writer, traveller, which once made a trip around the world and described it. The features of this author's travelogues are poetics of everyday life, romantic, sublime vision of surroundings, adventure stories and more.

Keywords: memoirs, travelogues, travel, travel essays, poetics.

Подорожня література (подорожі, травелоги, туристична література (цей термін належить І. Франку) як різновид мемуаристики здавна приваблювала читачів. Поціновувачі подорожніх нарисів залюбки читали твори про мандрівки у світі незнані й досі невідомі їм, а якщо й відомі раніше, то цікаві тим, що бачені по-іншому через роки, чужим для оточуючих оком. В українському письменстві такий різновид творів збагатили серед інших митців слова (можемо назвати не один десяток імен авторів!) Михайло Грушевський, Олена Кисілевська, Степан Левинський, Осип Назарук, Михайло Островерха і, звичайно, Софія Яблонська (1907 – 1971)¹. Вона народилася в родині священика в селі © Федунь М.Р., 2013

¹ Про неї див.: Тернопільський енциклопедичний словник / Ред. колегія: Геннадій Яворський (голова), Богдан Мельничук (заступник) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат “Збруч”, 2009. – Т. 4. – С. 742.

Германів на Львівщині, свого часу засвоїла бухгалтерську справу, крій та шиття, вчилася акторської майстерності, організувала в Тернополі два кінотеатри, зробила, виїхавши до Франції, кар'єру кіножурналіста. Знана в широких колах читачів першої половини ХХ століття ця письменниця, практично, мало відома нині читацькому загалові. А, попри те, її подорожні перлини, як-от “Чар Марокко”, “Далекі обрії” та інші, котрі обов'язково ще повинні прийти до сучасних любителів красивого слова, приваблювали свіжістю відчуттів, інтригуючим, майже пригодницьким викладом пережитого й побаченого. Отож ми й ставимо своїм завданням, оскільки українська подорожня література загалом, а твори С. Яблонської зокрема ще недосліджені достатньою мірою (деякі аспекти подорожніх нарисів серед нашої мемуаристики розглядали Ф. Погребенник, Я. Поліщук та ін.), простежити особливості поезики подорожніх спогадів цієї письменниці. Теоретичним підґрунтям для наших узагальнень послужать праці вітчизняного історика І. Кривецького, російських дослідників М. Бахтіна, І. Янської та В. Кардіна. Два останні науковці з приводу документальної літератури (а висловлювання, до якого будемо звертатися нижче, характеризує й подорожню літературу) слушно писали, що документальному письменству притаманне все: аж до змалювання сокровених почуттів, подачі ліричних переживань тощо.

Саме так розкрилися й подорожі С. Яблонської. Візьмемо її книгу “Далекі обрії”. Від'їжджаючи в мандри, авторка перебувала біля берегів Сени, адже мешкала на той час у Парижі. І тут, у переддень Нового року, їй пригадалися новорічні свята на батьківщині, в Україні. Самоідентичність подорожуючого, яку не один раз відкриємо на сторінках нарисів із подорожей, засвідчила, що відважна мандрівниця сприйматиме світ по-своєму, через свою ментальність, – українськими очима.

Мандрівки, безперечно, підсилюють національні почуття, дають багатий, різномірний захоплюючий матеріал. Мемуаристи уміють і вчать “бачити час у просторі” (М. Бахтін). Подорожнє письменство розширює знання про географічні обшири, флору, фауну, склад населення, взаємовідносини, традиції, культуру інших. Подорожі мають пізнавальне значення, “порушують естетичні, філософські, фантастичні, публіцистичні проблеми [1, 2, с.230]”, є духовним надбутком земної цивілізації, збагачують індивідуальну картину світу, поглиблюють світогляд, розширюють думку, психологічні можливості особистості, загартовують. Вони дозволяють збагнути свою й чужу ментальність, засвідчують: історія триває, викликають “переживання із потреби душі” (Й. Назар). Зрештою, дають можливість “втекти” від життя, на що вказували С. Яблонська в “Далеких обрядах” чи М. Грушевський у нарисах “По світу”, “забутися”, – виконують терапевтичну чи функцію “бібліотерапії”². Завдяки подорожнім описам їх деміург і реципієнт можуть переноситися в часі.

Жанрово-стильовими домінантами західноукраїнських подорожей стали гостросюжетність оповіді, динамічність розвитку подій; багатопроblemність нарацій і глобальність зображуваного; чітко окреслений через особисте сприйняття образ автора; національно-центричність, яка базувалася на релігійних і національних переконаннях; дидактич-

² Термін В. Кучабського. Лікування книжкою було потрібним, на його погляд, у першій половині ХХ століття з таких причин: 1) “християнського обов'язку”; 2) “національних вимог – не лишити хворого українця... без рідного духовного корму [2, с.4]”.

ний характер. А їх феноменом – широка амплітуда мандрів, майстерні описи подорожей суходолом і водою, факти осмислення політичних і національних питань (О. Кисілевська. “Швейцарія”), соціальних і цивілізаційних проблем (С. Яблонська, М. Грушевський). Подорожам О. Кисілевської, С. Яблонської, О. Назарука, О. Рейтер притаманний історичний, історіографічний та історіософський синкретизм. Мемуаристи-мандрівники жили “спомінами минулого, його рефлексіями, культивуванням, імітаціями [3, XLIV, с.304]”, згадували минуле свого й інших народів (О. Назарук, наприклад, “В Будапешті...” писав про історію Угорщини). Прикметною у спогадувачів-історіософістів ставала “історіософія перспективи” (О. Назарук, О. Кисілевська, М. Грушевський), породжена “поступальною свідомістю” (М. Бахтін): “Коли ж буде інакше? [3, XLIV, с.491]”.

Автори писали рідною мовою, несли у світ “розуміння” України (С. Яблонська. “Далекі обрії”). Присутність нації в бутті підсилювалася хронотопом дороги, “точкою зав’язування і здійснення подій, знайомств” (М. Бахтін) як життєвого шляху і прокладених маршрутів, що засвідчувало себествердження України. В аналізованих мемуарах цей хронотоп багатоваріантний: життєвий перелом (О. Назарук. “На спокійнім океані. Вражіння і думки з дороги”); урбаністичний хронотоп міста (О. Назарук. “В столиці жовтого диявола...”); сільська дорога (подорожі О. Дучимінської, О. Кисілевської); хронотоп іншої дороги – морської (С. Яблонська. “Далекі обрії”) чи річкової (О. Кисілевська. “По рідному краю. Полісся”) тощо. Із хронотопом дороги в подорожніх творах тісно пов’язаний хронотоп зустрічі: “Тут (у хронотопі дороги. – М.Ф.) можуть випадково зустрітися ті, хто формально роз’єднаний соціальною ієрархією та просторовою відстанню, тут можуть виникнути будь-які контрасти, зіткнутися та переплестись різні долі [4, с.277]”, що відіграє роль каталізатора. За порадою капітана корабля, Яблонська (“Далекі обрії”) змінює свій маршрут. Хронотоп дороги мемуаристи використовували й для уповільнення дії, щоб подати власні розмірковування про сенс життя, як наприклад, С. Яблонська в “Далеких обряях” [5, 2, с.118].

“Відкриття України” йшло шляхом посилення соціографічності мемуарного письма. Українці зверталися до історії, етнографії, статистики, діалогів, траплялося, вели оповідь суворо протокольно, вдавалися до відступів, поетичних замальовок: мемуарна наратія “драматизується негодуною чи піднесеною нотою [6, с.189]”. І – найголовніше – у центрі уваги опинялася “поетична душа українського народу” (М. Ткачук). Західно-українські подорожі потвердили: мемуарному вияву нарисового характеру характерна злободенність³. А те, що саме нарис найбільш прийнятний для опису подорожі, засвідчує “Чар Марокко” С. Яблонської, її твори з мандрів до Китаю.

Західноукраїнська література мандрівков – складова вітчизняної мемуаристики, у якій розкриваються всі ознаки цього жанру, в т. ч. сповідальність, характеризується белетризацією форм (твори С. Яблонської, О. Кисілевської та ін.), широкою географією мандрів, синкретизмом.

У подорожній літературі, як і в художній, на передній план виходила постаць автора: інтелігента, який усіма фібрами душі вбирав навколишнє, переймав досвід, вів діалог.

³ Укладачі “Літературної енциклопедії термінів и понятьий” [7] безспідставно стверджують, що подорожі рідною стороною відкривають можливості для вирішення масштабних публіцистичних завдань.

Подробиці реакцій подорожуючих, симпатій/антипатій *ets*, поглядів на життя й мандрівки (розповідь С. Яблонської про улюбленців-коней, зізнання Й. Сліпого: "... з кожної дороги вертаюся я тілесно страшно втомлений, але все-таки духово відроджений [8, с.97]") вводили читачів у атмосферу часу, допомагали глибше зрозуміти наратора. Матеріали С. Яблонської в "Новій Хаті", "Ділі" знайомили з нею, її "романтично-пригодницькими повістями" (Ф. Погребенник).

У подорожню прозу повноцінно вписувалася й особа автора: наприклад, С. Яблонської, яка вечірньої години залюбки поспішала до місць відпочинку тубільців і була заскочена колізією – чуже не завжди відкривається чужому: "...збираю живі і цікаві вирази китайських, поетичних настроїв, хоч на жаль моя поява завсіди тільки полохає їх... [9, с.195]"⁴. Через "мандрівні вражіння" поставали екзистенція, етичні засади наратора. Подорожні "нариси С. Яблонської ...виразно проєктують характер і вдачу самої авторки [9, с.189]". Письмениця зізнавалася, указуючи на риси свого й потенційної жінки-українки характеру: "...тверда дійсність, повна небезпек та втоми, ще не висушила в мені моєї мандрівницької гарячки [10, с.7]". Модерністська концепція "походу за красою" зріднює С. Яблонську з О. Кобилянською, яка мало мандрувала. "Ненаситний інстинкт мандрівниці" допомагав С. Яблонській відкривати неторовані стежки, збагачував, дозволяв давати поради. Подорожня література перебрала на себе функцію порадирика-інструкції, що проступало зі вступних слів автора, як, наприклад, О. Кисілевської: "Від чого почати, коли йдеться про швейцарські землі? [11, с.45]". Таким же порадиником для майбутнього подорожуючого став матеріал С. Яблонської "У китайському заїзді", поміщений у "Новій Хаті" (1934). Розповідаючи про своє рішення "подорожувати по-китайськи", авторка ніби мимохідь показала всі невігоди такої мандрівки, вказала на переваги готового до мандрів подорожуючого, котрий заздалегідь візьме із собою запаси їжі, похідне ліжко, подбає про нічліг тощо. Оповідуючи про повсякденні справи, мемуаристка навіть описала процес приготування їжі, розповіла про відправу вірних слуг Будди тощо.

Подорожам, як і пригодницьким творам, властиві сенсаційність, відкриттєвість, визначальність пригоди. Це відчуваемо у Софії Яблонської ("Далекі обрії"), зокрема в описах пригод на морі, дикому острові тощо.

С. Яблонська вирішує всупереч іронічній засаді пана Манріє відвідати гарем. Із розважливістю, гумором, а місцями й іронією вона зверталася до опонента: «Коли... не знайдете мене ніде, то вибачте неслухняній "дикій українці" та заходьте до каїда Кадур бель Сябрі і зажадайте, щоб він зменшив свій гарем на одну жінку: мене. P. S. Запрошена вчора каїдом, а сьогодні рабиня своєї цікавості, йду до нього обідати [12, с.7]». Таким чином, література цього гатунку наблизилася до пригодницької. А книга "художньо-документальних есе-репортажів" "Чар Марокко" С. Яблонської, завдяки унікальності спостереженого й художності, "стала літературною сенсацією на західноукраїнських землях" [13]. У подорожах є інтригуючі драматичні, любовні сюжети, що, за М. Бахтіним, характерне для авантюрно-героїчної біографічної цінності. Це розповіді про кохання, про людей, які захоплюються в подорожуючих (у "Далеких обряях" С. Яблонської в основу нарису "Князь із казки" покладено інтригу про закоханого в "міс Україну" (авторку) князя).

⁴ Мемуаристка писала: "...яким правом хочу вдертися в їх душі, немов у зачинені двері чужої хати [5, 1, с.43]."

Мемуаристи подорожували на відпочинок (“На чужині” К. Бобикевич), до екзотичних незнаних країн, до відомих своєю давньою чи модерною цивілізацією держав тощо. У споминах подавалися не лише пейзажі й інтер’єри, але й портрети людей різних національностей і віросповідань. Об’єктом зображення у подорожах ставав загал: норвезькі діти перед королівським замком у Скандинавії (в О. Назарука), жителі Альп (їх описала О. Кисілевська), китайці й араби, бербері й цейлонці (С. Яблонська)⁵ та ін. Мемуарні образи-портрети сучасників із різних континентів засвідчували особливу авторську спостережливність. Першість посіла С. Яблонська. Її матеріали в “Новій Хаті” (“У марок [к] анського каїда”, “Несподівана зустріч у гаремі”, “Гостина у берберів”, “Останні дні”), книги “Чар Марокко” та “Далекі обрії” містили низку портретів. Серед описуваних були папуаси, балійці, маорії. Переважав “цілком гуманний і антиколоніальний” (Я. Поліщук) ідейний пафос. С. Яблонська протиставляла тубільне населення колонізаторам, стверджуючи іронічно: європейці зробили із чужих земель “своєрідний цирк, куди за платним вступом приїждять тисячі туристів [5, 2, с.46]”.

У спогадах воскресали жіночі постаті. Спостереження С. Яблонської з теренів Марокко дали їй можливість відтворити низку пластичних жіночих облич, у т. ч. мешканок гарему. Якщо О. Кисілевська у “Швайцарії” зіставляє уклади життя рідного їй українського жіноцтва та швейцарського, то С. Яблонська протиставляє представниць білої раси і жінок-арабок (“Обід у хоромах гарему”). У незавидній долі останніх уважне “око” С. Яблонської розгледіло трагічність становища й чистоту почуттів. Представниці аннамітів викликали порівняння: “Їхні обличчя – таємні квіти тропіків [5, 1, с.67]”.

Серед західноукраїнських подорожей знаходимо спомини у формі епістол (“Листи з чужини” Я. Окуневського, “Листи з-над Чорного моря...” О. Кисілевської, “Листи з Італії” М. Островерхи, “Листи з дороги...” О. Назарука та ін.), що засвідчує “впливовість” епістолярних форм і у ХХ ст. «Лист до “Жіночої Долі” в Коломиї» [14] С. Яблонської – це епістола “не як жанр, а як свідчення [15, с.19]”, що тяжіє до публіцистичної статті, а місцями – до ліричного етюда: “Сьогодні вранці мене збудило сонце ... Поміж лісами бамбуків, тростин, бананів, папоротевих дерев... я летіла (на коні. – М.Ф.) в сонці, наче стріла [14, с.10]”. “Документалістика дає про себе знати (і претендує на це!) у жанрах великої смислової величини [15, с.19]” і малого обсягу, на що вказують окремі розділи “Далеких обріїв” С. Яблонської.

Студії подорожей С. Яблонської засвідчують, що авторка була не тільки відважною мандрівницею, але й майстерним описувачем. Подорожній доробок письменниці свого часу був перекладений на французьку мову (див.: Jablonska-Ouden S. Les horizons lointains. – Paris, 1977). Загалом же, її подорожна спадщина потребує широкої популяризації та подальшого глибокого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Літературознавча енциклопедія / [авт.-упоряд. Ковалів Ю. І.]. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – Т. 1. – 608 с. ; Т. 2. – 622 с. (2)

⁵ Людська одиниця все більше входила в спогади. Образ простолюдина був домінуючим у О. Кисілевської (“По рідному краю. Полісся”), у нарисах С. Яблонської, що засвідчило демократичні зрушення й еволюцію мемуарів.

2. Кучабський В., о. Бібліотерапія / о. Володимир Кучабський // Краківські вісті. – 1940. – Ч. 106. – 21 жовт. – С. 4. (1)
3. Грушевський М. По світу / М. Грушевський // ЛНВ. – 1908. – Т. XLIV. – Річн. XI. – С. 11–31, 302–319, 480–491; 1909. – Т. XLV. – Річн. XII. – С. 16–32, 303–319, 515–532.
4. Бахтин М. Литературно-критические статьи / М. Бахтин. – М., 1986.
5. Яблонська С. Далекі обрії / С. Яблонська. Львів : Б-ка “Діла”, 1939. – Т. I. – 184 с. ; Т. 2. – 172 с.
6. Ласло Иллеш. Возрождение жанра: о социографической венгерской литературе / Иллеш Ласло // Иностранная литература. – 1975. – № 4. – С. 187–190.
7. Литературная энциклопедия терминов и понятий / [гл. ред. и сост. А. И. Николюкин; редкол. : М. Л. Гаспаров и др.]. – М. : НПК “Интелвалк”, 2001. – 1597 с.
8. Сліпий Й. Подорож до Англії / Й. Сліпий. – Львів : Вид. кооп. “Мета”, 1936. – 128 с.
9. Яблонська С. Китайці та їхня земля / С. Яблонська // Всесвіт. – 2006. – № 11–12. – С. 192–195.
10. Яблонська С. Мандрівки по Юнані / С. Яблонська // Нова Хата. – 1934. – Ч. 4. – С. 7.
11. Кисілевська О. Швайцарія / О. Кисілевська. – Коломия : З друкарні о. о. Василіан, Жовква, 1933. – 216 с.
12. Яблонська С. Обід у хоромах гарему / С. Яблонська // Нова Хата. – 1931. – Ч. 4. – Квітень. – С. 7–9.
13. Погребенник Ф. Софія Яблонська : “Чар Марокко” та інші перлини / Ф. Погребенник // Всесвіт. – 1990. – № 3. – С. 151.
14. Яблонська С. Лист до “Жіночої Долі” в Коломії / С. Яблонська // Жіноча Доля. – 1933. – Ч. 13–14. – Липень. – С. 9–10.
15. Явчуновский Я. И. Документальные жанры : образ, жанр, структура произведения / Яков Явчуновский; [под ред. П. А. Бугаенко]. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1974. – 232 с.